

Με αφορμή το βιβλίο της Πατρίσια Ρόμπερτς-Μίλερ «Δημαγωγία και δημοκρατία» (μτφρ. Σέβυ Σπυριδογιαννάκη, εκδ. Ψυχογιός)

Του **Σωτήρη Βανδώρου**

Ξέρω, ξέρω. Είστε ‘τσακάλια’ στο να εντοπίζετε τους δημαγωγούς και τη δημαγωγία, κι εγώ το ίδιο! Κούνια που μας κούναγε, μας προβοκάρει η Πατρίσια Ρόμπερτς-Μίλερ. Γιατί, λέει, το θέμα δεν είναι αυτό. Πράγματι, λίγο-πολύ όλοι μας μπορούμε να εντοπίσουμε *ορισμένες* εκφράσεις της. Το πρόβλημα είναι ότι (τείνουμε να) έχουμε ευχέρεια στο να βρίσκουμε δημαγωγικά μοτίβα των πολιτικών *αντιπάλων* μας, αλλά είμαστε τυφλωμένοι –αυτό είναι το συνηθισμένο, αν δεν ισχύει πάντα– ενώπιον της δημαγωγίας που προέρχεται από τους πολιτευτές, τα κόμματα και γενικότερα το δημόσιο λόγο με τα οποία συμφωνούμε. Με άλλα λόγια, πέφτουμε κι εμείς θύματα της δημαγωγίας την ίδια στιγμή που κομπάζουμε ότι πρώτοι την αναγνωρίζουμε, ψέγοντας τους «άλλους» για την αφέλειά τους να χειραγωγούνται από επιδέξιους λαοπλάνους.

Δεν είναι ο δημαγωγός ο οποίος καταλαμβάνει την εξουσία με τη δημαγωγία του αλλά, αντιστρόφως² δηλαδή, η κυριαρχία της κουλτούρας της δημαγωγίας στο δημόσιο διάλογο που επιφέρει, αργά ή γρήγορα, την επικράτηση ενός δημαγωγού.

Μολοντί είναι προφανές ότι το περιεκτικό κι ευθύβολο βιβλίο της καθηγήτριας Ρητορικής και Συγγραφής του Πανεπιστημίου Όστιν γράφτηκε με αφορμή το σοκ που προκάλεσε σε πολλούς η εκλογή Τραμπ (στις ΗΠΑ εκδόθηκε το 2017), καμιά αναφορά δεν περιέχει στον ίδιο ως υπόδειγμα δημαγωγού. Το δίχως άλλο, πρόκειται για συνειδητή επιλογή, συντονισμένη με το γενικό πνεύμα του βιβλίου: δεν είναι ο δημαγωγός ο οποίος καταλαμβάνει την εξουσία με τη δημαγωγία του αλλά, αντιστρόφως² δηλαδή, η κυριαρχία της κουλτούρας της δημαγωγίας στο δημόσιο διάλογο που επιφέρει, αργά ή γρήγορα, την επικράτηση ενός δημαγωγού. Επομένως, αυτό που έχει πρώτα από όλα σημασία είναι να είμαστε σε θέση να αναγνωρίζουμε το *μηχανισμό* και τα *επιμέρους χαρακτηριστικά* της δημαγωγίας. Τούτο θα μας βοηθήσει (εφόσον, βεβαίως, έχουμε αυτοκριτική διάθεση) να εξετάσουμε κατά πόσον υποκείμεθα κι εμείς οι ίδιοι σε δημαγωγικές πρακτικές, εάν τις υιοθετούμε κι εάν τις αναπαράγουμε.

Αυτό, λοιπόν, είναι το αντικείμενο του σύντομου αυτού πονήματος που έχει έτσι και μια χρηστική διάσταση. Πρόκειται για μια άσκηση για την πολιτική μας κρίση και την ικανότητά μας να εντοπίζουμε και να αναλύουμε δημαγωγικούς τρόπους κι επιχειρήματα.

Από τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της δημαγωγίας είναι η αναγωγή μιας περίπλοκης πολιτικής κατάστασης σε ένα απλουστευτικό σχήμα που περιστρέφεται γύρω από τη διάκριση ανάμεσα σε *εμάς* – οι οποίοι είμαστε αυτονόητα κι αυταπόδεικτα οι καλοί (π.χ. έχουμε το ηθικό πλεονέκτημα καθότι αριστεροί, άρα δίκαιοι)– και τους *άλλους* – οι οποίοι είναι ολοφάνερα οι κακοί ή, έστω, τα κορόιδα. Εφόσον για το δημαγωγικό μηχανισμό αυτή η κατανόηση του κόσμου αποκτά βαρύνουσα σημασία, προκαλείται μια αποφασιστική μετάθεση: ο δημόσιος διάλογος περί των πολιτικών (αποφάσεων, δράσεων) στερείται σημασίας και δίνει τη θέση του στη συζήτηση περί των *ταυτοτήτων* και των *κινήτρων*. Για παράδειγμα, εμείς ως κυβέρνηση εφαρμόζουμε ακριβώς τις ίδιες («μνημονιακές») πολιτικές που καταγγέλλαμε ως αντιπολίτευση, αλλά «οι άλλοι» το έκαναν θεληματικά (πιθανόν και χαιρέκακα), ενώ εμείς το κάνουμε με «πόνο ψυχής».

Το απλουστευτικό φίλτρο της δημαγωγίας καταργεί κάθε διαφοροποιημένη στάση, κάθε επιφύλαξη και κάθε αβεβαιότητα.

Εμείς (ή αλλιώς η «ενδο-ομάδα») βιώνουμε μια σχεδόν αφόρητη κατάσταση (είμαστε τα θύματα, οι αδικημένοι κτλ.) εξαιτίας της κακόβουλης συμπεριφοράς των άλλων (ή αλλιώς της «εξω-ομάδας») κι επομένως δεν μπορούμε να κριθούμε και να συγκριθούμε εφαρμόζοντας τον κανόνα της αμεροληψίας. Ίσα-ίσα, το αντίθετο εμφανίζεται δικαιολογημένο (π.χ. «κάναμε το δημοψήφισμα ώστε εμείς, «ο λαός», να ρίξουμε τα βάρη στους «ΜενουμεΕυρώπηδες»). Η κατάσταση που βιώνουμε κατανοείται με δραματικό τρόπο, παρουσιάζει στοιχεία ακραίας διακινδύνευσης και επιβάλλει τη λήψη αναγκαιών κι επιτακτικών μέτρων (π.χ. να ανασχέσουμε την κοινωνική γενοκτονία, να επαναφέρουμε τη δημοκρατία κτλ.). Επιπλέον, το απλουστευτικό φίλτρο της δημαγωγίας καταργεί κάθε διαφοροποιημένη στάση, κάθε επιφύλαξη και κάθε αβεβαιότητα. Αντίθετα, οδηγεί στην ανάδειξη της αλήθειας ως καταφανούς κι εξαγει αντίστοιχα «ακλόνητα» κι απλοϊκά συμπεράσματα (π.χ. τα μνημόνια έφεραν την καταστροφή, σκίζουμε τα μνημόνια).

Εάν σταματούσα κάπου εδώ, η συγγραφέας θα μου καταλόγιζε ότι δεν κατάλαβα τίποτα ή έστω ότι δεν κατάλαβα το πιο ουσιώδες. Δηλαδή, σαν καλός μαθητής έδωσα μεν αντιπροσωπευτικές εφαρμογές της δημαγωγίας από τη σημερινή ελληνική πολιτική σκηνή, αλλά αυτές ήταν εντελώς μονομερείς. Εάν, δηλαδή, έλαβα ως τώρα μια θέση αποδόμησης του αριστερού λαϊκισμού ως χαρακτηριστικά και πλήρως δημαγωγικού, δεν είπα ωστόσο κουβέντα για τους «άλλους» – ας τους ονομάσουμε, κατ' οικονομία, αντιλαϊκιστές. Όμως, ο αναγνώστης του βιβλίου διαπιστώνει από τις πρώτες σελίδες πόσο emphaticά η Ρόμπερτς μας προειδοποιεί για την πλάνη στην οποία υποπίπτουμε όταν παγιδευμένοι *χωρίς να το συνειδητοποιούμε* στο μηχανισμό της δημαγωγίας καθουσαχάζουμε τον εαυτό μας ότι εμείς τη

γλιτώσαμε, παίρνοντας τη στάση του *αφελούς ρεαλιστή* (εν ολίγοις αυτού που ενώ βλέπει τα πράγματα από μια ιδιαίτερη οπτική, τη δική του, αυτή την ταυτίζει παρόλα αυτά με την αλήθεια και την επιβεβαιώνει, υποτίθεται, με την εμπειρία του, την ίδια στιγμή που απαξιώνει εκ προοιμίου άλλες οπτικές ως μεροληπτικές ή και ιδιόρρυθμες).

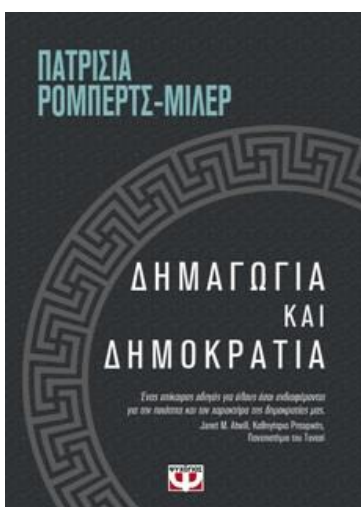
Ας κρατήσουμε κι αυτό, επομένως: ο λαϊκισμός είναι δημαγωγικός, αλλά δημαγωγικός μπορεί να είναι και ένας μη λαϊκιστικός λόγος.

Με άλλα λόγια, εάν πάρουμε στα σοβαρά την αρχική παρατήρηση, δηλαδή ότι οι δημαγωγοί αναδεικνύονται όταν έχει κυριαρχήσει το πνεύμα της δημαγωγίας, τότε οφείλουμε να αναζητήσουμε απροκατάληπτα εφαρμογές της κι εκεί απ' όπου εκπορεύεται ένας λόγος με τον οποίο (τείνουμε να) συμφωνούμε. Ας το δοκιμάσουμε, λοιπόν. Αμέσως-αμέσως, ξεπετάγεται ο αφελής ρεαλιστής ο οποίος καταγγέλλει το λαϊκισμό στη θέση του οποίου υπερασπίζεται την «κοινή λογική». Εφόσον, κατά την αντι-λαϊκιστική οπτική, ο λαϊκισμός συγκερνά όλα τα δεινά, τα οποία συνοψίζονται σε μια συνολικά ανορθολογική στάση, τότε εξ αντανάκλασως ο αντι-λαϊκιστής θεωρεί ότι ο ίδιος έχει το δίκιο με το μέρος του. Ακόμη, χειρότερα: θεωρεί ότι έχει δίκιο *επειδή* είναι στον αντίποδα του λαϊκισμού, που θα πει ότι εμπλέκεται κι εκείνος σε μια διαμάχη περί την ταυτότητα: εμείς οι καλοί (ορθολογιστές, συνετοί, υπεύθυνοι κ.ο.κ.) και οι άλλοι οι κακοί (ανορθολογικοί, καιροσκόποι, υποσχαιολόγοι κ.ο.κ.) και αγνοεί τα *επιχειρήματα επί των πολιτικών*. Ας πούμε, θεμιτά λαϊκά αιτήματα και εύλογες κοινωνικές διαμαρτυρίες απορρίπτονται ανεξέταστες μόνο και μόνο επειδή υιοθετούνται από λαϊκιστές. Ας κρατήσουμε κι αυτό, επομένως: ο λαϊκισμός είναι δημαγωγικός, αλλά δημαγωγικός μπορεί να είναι και ένας μη λαϊκιστικός λόγος.

Μήπως, λοιπόν, όταν ο δημόσιος πολιτικός λόγος κυριαρχείται από την πόλωση, την απλοποίηση και την ηθικολογία θα πρέπει να λάβουμε ίσες αποστάσεις από τα δύο στρατόπεδα; Όχι απαραίτητως, και πάντως δεν είναι αυτό που θεραπεύει το πρόβλημα. Το πρώτιστο είναι να επιχειρήσουμε να αρνηθούμε τους δημαγωγικούς όρους συγκρότησης του πεδίου εκφοράς του ίδιου του πολιτικού λόγου, δηλαδή να καταπολεμάμε τις δημαγωγικές πρακτικές και τα δημαγωγικά επιχειρήματα, ασχέτως από τα περιεχόμενά τους. Ένα ικανό τμήμα του βιβλίου διαβάζεται κι ως ένας πρακτικός οδηγός προς αυτή την κατεύθυνση.

* Ο [ΣΩΤΗΡΗΣ ΒΑΝΔΩΡΟΣ](#) είναι λέκτορας Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Απόσπασμα από το βιβλίο

«Ο ηγέτης που λέει ότι τα πράγματα είναι περίπλοκα, ότι δεν υπάρχει λύση, ότι έχουμε κάνει λάθη, και που υποστηρίζει ότι πρέπει να εξεταστούν όλες οι εναλλακτικές αργά, σχολαστικά και σφαιρικά, φαίνεται να είναι κακή επιλογή». Φαίνεται ότι θα έπρεπε αντ' αυτού να ακούμε ανθρώπους να λένε ότι τα πράγματα είναι ολοφάνερα και ξεκάθαρα, και ότι ξέρουν ακριβώς τι πρέπει να κάνουμε *αυτή τη στιγμή*. Γιατί, υπό αυτές τις περιστάσεις, δεν θέλουμε κάποιον που ενδιαφέρεται για τις λεπτομέρειες, δεν μας νοιάζει αν έχει πιάσει τις λεπτομέρειες. Έχει πιάσει την ευρύτερη εικόνα –εμείς είμαστε οι καλοί, και αυτοί είναι οι κακοί– και αυτή είναι όλη η 'αλήθεια' που χρειαζόμαστε. Χρειαζόμαστε κάποιον που είναι *αυθεντικά* ένας από εμάς, που είναι παθιασμένα πιστός σε εμάς. Και ένας τρόπος να αποδεικνύει την αφοσίωσή του είναι να λέει πράγματα που είναι εντελώς υπερβολικά και παράλογα» (σελ. 73).